

ZAMONAVIY XALQARO HUQUQNING ASOSIY PRINSIPLARI VA XALQARO HUQUQDA JAVOBGARLI

Andijon davlat pedagogika instituti
“Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san’at” fakulteti
katta o’qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Andijon davlat pedagogika instituti
“Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san’at” fakulteti
MIG’MAHT yo’nalishi 301-guruh talabasi
Abdullayev Muhammad Ali

Annotatsiya

Ushbu maqolada asosan davlatlar huquqlari nima ekanligi, unga oid bo’lgan ma’lumotlar va uning qanday ahamiyatli ekanligi, uning tuzilish tartibi, amal qilinish doirasi qanday bo’lishi to’g’risida ma’lumotlar berib o’tilgan. Dunyo davlatlari uning qabul qilishdagi o’z odatlari kiritish tartiblari haqida keng ma’lumotlar aytib o’tiladi. Shu bilan birga davlatlarning bir-biriga bo’lgan huquqlari va majburiyatlarini xalqaro huquqda javobgarlikga oid ma’lumotlar keng yoritilib berilgan. Shu bilan birga O’zbekiston Respublikasi xalqaro huquqda olib borayotgan huquqir jarayonlar aniq va ravon aytilib o’tiladi.

Аннотация

Эта статья в основном посвящена тому, что такое права штатов, информация, которая к ним относится, и как они важны, порядок их создания, приводится информация о том, какой будет сфера применения. Государства мира свои привычки в его приеме подробно описаны процедуры введения. При этом широко освещается информация об ответственности государств в международном праве в отношении их прав и обязанностей друг перед другом. При этом четко и красноречиво будут изложены правовые процессы, осуществляемые Республикой Узбекистан в международном праве.

Annotation

This article mainly covers what are the rights of states, the information regarding it and how it is significant, the order of its structure, information has been provided on what the scope of action will be. Extensive information is mentioned about the procedures by which the countries of the world enter their own habits in its adoption. At the same time, information on the responsibility of states to each other

in international law has been widely covered. At the same time, the legal processes carried out by the Respulika of Uzbekistan in international law are clearly and fluently stated.

Kirish so'zlar: Xalqaro huquq prinsipi va tizimi, suveren tenglik, BMT nizomi, javobgarlik, xalqaro huquqbuzarliklar, xalqaro huquqda hudud, YEXHK, hududiy yaxlitlik, deklaratsiya, kuch ishlatmaslik.

Введение: принцип и система международного права, суверенное равенство, Устав ООН, ответственность, международные правонарушения, территория в международном праве, ОБСЕ, территориальная целостность, декларация, неприменение силы.

Introduction: principle and system of international law, sovereign equality, UN Charter, responsibility, International offenses, territory in international law, OSCE, territorial integrity, declaration, non-use of force.

KIRISH

«Xalqaro huquq prinsipi» tushunchasi. Xalqaro huquqning asosiy prinsiplari ilk bor BMT Ustavi bilan mustahkamlab qo'yilgan. Ularning mazmuni 1970-yili Bosh Assambleyada qabul qilingan BMT Ustaviga muvofiq do'stona munosabatlar va hamkorlikka taalluqli muhim hujjat - Xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi Deklaratsiyada, shuningdek, 1975- yildagi Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Kengashining Yakunlovchi aktida ochib berilgan va rivojlantirilgan. Bundan tashqari, xalqaro huquqning bir qator prinsiplariga bag'ishlangan BMT Bosh Assambleyasining maxsus rezolyutsiyalari ham mavjud.

Xalqaro huquq asosiy prinsiplarining aniq soni yuzasidan huquqshunos olimlar hozircha yakdil xulosaga kelolganlari yo'q. 1970- yilgi Xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi Deklaratsiya quyidagi yettita asosiy prinsipni qamrab olgan: 1) kuch ishlatmaslik; 2) nizolarni tinch yo'l bilan hal etish; 3) aralashmaslik; 4) hamkorlik; 5) xalqlarning teng huquqliligi va o'z taqdirini o'zi belgilashi; 6) suveren tenglik; 7) xalqaro huquqqa oid majburiyatlarni vijdonan bajarish. 1975-yildagi YEXHK Yakunlovchi akti bular qatoriga yana uchta:

1) chegaralarning buzilmasligi; 2) hududiy yaxlitlik; 3) inson huquqlarini hurmat qilish prinsiplarini qo'shdiki, ular endilikda universal tus olgan¹.

¹ YEXHK yakunlovchi akti

Xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi hujjatlarda ta'kidlanganidek, ular o'zaro uzviy bog'liq, birining mazmun-mohiyati boshqasining mazmuni bilan uyg'unlashib ketaveradi. Shu bois, xalqaro huquq prinsipining mazmunini boshqalari bilan bog'lab o'rganish lozim.

Shunday qilib, xalqaro huquq prinsiplari umum e'tirof etgan xalqaro huquq normalaridir.

Xalqaro huquq prinsiplarining tizimi. Xalqaro huquqda amalda bo'lgan prinsiplar *universal* va *mintaqaviy* (ularni e'tirof etadigan subyektlar doirasidan kelib chiqib), *umumiy* va *sohaviy* (ular amal qiladigan sohalar bo'yicha) prinsiplarga bo'linadi. Yuridik normalar va institutlar bilan birgalikda prinsiplar xalqaro huquqning murakkab ko'rinishidagi yaxlit tizimini tashkil etadi.

Xalqaro huquq doirasida prinsiplarning xilma-xil turlari farqlanadi. Ular orasida *g'oya-prinsiplar* muhim o'rin tutadi. Tinchlik va hamkorlik, gumanizm, demokratiya g'oyalari shular jumlasidandir. Ular BMT Ustavida, inson huquqlari to'g'risidagi paktlarda va shu kabi boshqa bir qator hujjatlarda o'z aksini topgan. G'oya-prinsiplar o'z faoliyatining asosiy ko'lamini aniq normalar orqali, ularning mazmunida aks ettirish va faoliyatini yo'naltirish yo'li bilan ro'yobga chiqadi.

Shuningdek, xalqaro huquqning sohaviy prinsiplari mavjud. BMT Xalqaro sudi dengiz huquqi prinsiplariga bir necha bor havola qilganki, ushbu huquq sohaning bir qator umumiy normalarini anglatadi. Aksariyat xalqaro soha olimlarining fikricha, sohaviy prinsiplarning mavjudligi xalqaro huquq sohasiga xos bo'lgan zarur belgi, demakdir. Prinsiplarning shakllanish va faoliyat ko'rsatish borasidagi o'ziga xosligi ko'pincha shu yo'l bilan belgilanadiki, ular jahon tartib-qoidalari va xalqaro huquqning eng muhim asoslarini aks ettiradi hamda mustahkamlaydi. Ular zaruriy huquq (*jus necessitatis*) sifatida namoyon bo'ladi.

Prinsiplar ichida xalqaro huquqning asosiy prinsiplari (*jus cogens*) ajralib turadi. Ular umumiy mazmun kasb etuvchi universal imperativ normalar hisoblangan xalqaro huquq tartibotining poydevorini tashkil etadi. Diplomatiya amaliyotida odatda ular xalqaro munosabatlar prinsiplari deb yuritiladi. 1969-yildagi Xalqaro shartnomalar to'g'risidagi Vena konvensiyasining 58-moddasiga muvofiq *jus cogens* (umumiy xalqaro huquqning imperativ normasi) normasi deganda, davlatlar xalqaro hamjamiyati tomonidan butun holda norma sifatida qabul qilingan va tan olingan, undan chekinish mumkin bo'lmagan umumiy xalqaro huquq normasi anglanadi; u faqat umumiy xalqaro huquqning xuddi shunday xususiyatga ega keyingi normasi bilan o'zgartirilishi mumkin. *Jus cogens* normalarining boshqa imperativ normalardan farqi shundaki, *jus cogens*

normalaridan har qanday chekinish davlatlar xatti-harakatini ahamiyatsiz qilib jus cogens normalariga doim rioya qilinishi va ular xalqaro munosabatlarning har qanday sohasida qo‘llanishi zarur. Umumiy xalqaro huquq normalari uning asosiy prinsiplari jus cogens normalari hisoblanadi. Davlat tomonidan biron-bir asosiy prinsipning buzilishini xalqaro hamjamiyat butun xalqaro huquq tartibotiga tajovuz sifatida baholashi mumkin.

Prinsiplarning o‘ziga xos jihatlaridan biri ularning o‘zaro bog‘liqli- gidir. Prinsiplar mazmunidagi umumlashganlik darajasining yuksakligi ulardan har birining talablarini boshqalarning mazmunini qiyoslab ko‘rish yo‘li bilan qo‘llash mumkinligini ko‘zda tutadi. Deylik, o‘z taqdirini o‘zi

belgilash prinsipini qo‘llash uchun hududiy yaxlitlik prinsipini hisobga olish lozim bo‘ladi. Prinsiplarning o‘zaro bog‘liqligi, 1970-yildagi BMT Ustaviga muvofiq, davlatlar o‘rtasidagi do‘stona munosabatlar va o‘zaro hamkorlikka doir Xalqaro huquq prinsiplari to‘g‘risidagi deklaratsiyada ta’kidlangan edi.

Xalqaro huquq nazariyasida muntazam ravishda prinsiplarning iyerarxiyasini aniqlash yo‘lida harakatlar bo‘lgan va bunday harakatlar hali ham davom etmoqda. Shak-shubhasiz, xalqaro huquqning barcha prinsiplari boshida jus cogens normalari turadi. Asosiy prinsiplarning ichki iyerarxiyasi (tabaqalanishi) muayyan muntazamlik kasb etmaydi: ayrim olimlar yalpi tinchlik va xavfsizlik muhofazasini mustahkamlovchi prinsiplarni birinchi o‘ringa qo‘ysa, boshqalari - gumanizm va inson- parvarlik prinsiplarini, uchinchi guruh olimlari esa, davlatga xos bo‘lgan yaxlitlik va buzilmaslik prinsiplarini ustun deb hisoblaydi. Bir so‘z bilan aytganda, bu borada yagona yondashuv mavjud emas.

Suveren tenglik prinsipi. BMT Ustavining prinsiplar to‘g‘risidagi moddasining ilk bandida: «tashkilot barcha a‘zolarining suveren tengligi prinsipi asosida tuzilgan», – deb qayd etilgan. Bu prinsip nafaqat BMT, balki butun xalqaro munosabatlar boshqaruvi tizimlari negizida yotadi. Xalqaro huquqning alohida o‘ziga xos jihatlarini, avvalambor, uning subyektlari suveren teng davlatlar ekani bilan belgilanadi.

Suveren tenglik prinsipining asosiy mazmuni quyidagicha: davlatlar bir-birlarining suveren tengligi va o‘ziga xosligini, shuningdek suve- renitetga mansub barcha huquqlarni hurmat qilishlari shart. Barcha davlatlarning teng ravishda asosiy huquq va majburiyatlari mavjud. Har bir davlat xalqaro tashkilotlar va shartnomalarda ishtirok etish huquqiga egadir.

Davlatning suveren hokimiyati boshqa davlatlarning aynan shunday hokimiyati bilan cheklangan bo‘ladi, negaki ular teng suverendir. Bir davlatning

«mutlaq suvereniteti» boshqalarining suverenitetiga muvofiq kelmaydi. Suverenitet xalqaro huquq doirasida amalga oshiriladi, aks holda, u o'zboshimchalikni bildirgan bo'lar edi. Suverenitet ta'sir doirasini aniq belgilash xalqaro huquqning asosiy vazifalaridan biridir.

Davlatlarning huquqiy maqomi tengligi xalqaro huquqning barcha normalari ularga nisbatan bir xil qo'llanilishini, teng kuchga ega ekanini bildiradi.

1970-yildagi BMT Ustaviga muvofiq, davlatlar o'rtasidagi do'stona munosabatlar va o'zaro hamkorlikka doir xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi deklaratsiyaga ko'ra, «suveren tenglik» tushunchasi aniq mazmunga ega bo'lib, quyidagi unsurlarni qamrab oladi:

1. barcha davlatlar yuridik jihatdan teng;
2. har bir davlat to'la suverenitetga xos bo'lgan huquqlardan foydalanadi;
3. har bir davlat boshqa davlatlarning huquq subyektiga mansubligini hurmat qilishga majbur;
4. davlatlarning hududiy yaxlitligi va siyosiy mustaqilligi daxlsiz;
5. har bir davlat o'zining siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy tuzumlarini erkin tanlash hamda rivojlantirish huquqiga ega;
6. har bir davlat o'zining xalqaro majburiyatlarini to'liq va sidqidildan bajarish hamda boshqa davlatlar bilan tinch-totuv yashashga majbur².

1975-yildagi Yevropa Xavfsizlik va Hamkorlik Kengashi Yakunlovchi hujjatida ta'kidlanishicha, davlatlarning suveren tengligi prinsipi doirasida davlatlar bir-birining o'z siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy tizimlarini erkin tanlash hamda rivojlantirishlari huquqini, shuningdek o'z qonunlari va ma'muriy qoidalarini belgilash huquqini ham hurmat qiladilar; ular xalqaro huquqqa muvofiq, bir-birining boshqa davlatlar bilan munosabatlarini belgilash va amalga oshirish huquqini hurmat qiladilar. Ushbu prinsipga xos unsurlar qatoriga xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'lish yoki bo'lmaslik, ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnomalar ishtirokchisi bo'lish yoki bo'lmaslik, shuningdek betaraf qolish (neytralitet) huquqlari kiradi.

Aralashmaslik prinsipi. Aralashmaslik prinsipi xalqaro huquq asoslaridan biridir. BMT Ustavida aytilishicha, u Tashkilotga mohiyatan har qanday davlatning ichki vakolatlariga mansub bo'lgan ishlarga aralashmaslik huquqini bermaydi va a'zo davlatlardan bunday ishlarni Ustav bo'yicha (2-moddaning 7-bandi) yechish

² BMT ustavi modddalarida

uchun taqdim etishni talab qilmaydi. Ushbu qoida xalqaro huquqning barcha subyektlarini aralashishdan tiyilib turishga majburlovchi umum e'tirof etgan odat normasini ifoda etadi.

XULOSA

Xalqaro huquq nazariyasiga ko'ra, shuningdek xalqaro jinoyat sodir etilgan (ya'ni, zikr etilganidek, xalqaro hamjamiyatning tub manfaatlarini himoya qilishda shu qadar muhim bo'lgan majburiyatlar buzilgan hamda bu hol o'ta xavfli va og'ir deb tasnif etilgan) taqdirda, har qanday davlat yoki davlatlar guruhi huquqbuzarga da'vo qiluvchi subyekt bo'lib chiqishi mumkin, huquqbuzarlik (ya'ni, ikki tomonlama huquqiy munosabatlarni buzish) sodir etilganda esa faqat jabr ko'rgan davlatning o'zi da'vo bilan chiqish huquqiga ega.

Hozirgi paytgacha xalqaro huquqning ushbu institutiga xos huquqiy shartnomalar to'la kodifikatsiya qilinmagan va xuddi shu bois u qoidaga ko'ra, pretsedentlar va sudlar qarorlari negizida yuzaga kelgan odat huquqi normalarni qo'llashga asoslanadi.

Nazariyada qabul qilishiga, xalqaro huquqda shunday umumiy prinsip yuzaga kelganki, unga ko'ra subyektning xalqaro g'ayrihuquqiy xatti-harakatlari uning xalqaro huquqiy javobgarligini keltirib chiqaradi.

Xalqaro huquqiy javobgarlikning siyosiy va moddiy turlarini farqlash qabul qilingan. Tegishli hollarda jabrlanuvchi tomon nafaqat o'zining buzilgan manfaatlarini huquqbuzar hisobidan qondirish, balki huquq- buzarga nisbatan jazo choralarini qo'llash huquqiga ham ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1 O'zME. Birinchi jild . Toshkent, 2000 –yil.
- 2 <https://lex.uz>.
- 3 O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-y
- 4 Bola huquqlari to'g'risida konvensiya
- 5 O.A.Tadjibayev, K.R.Ramazonova “ Inson huquqlari” o'quv qo'llanmasi
- 6 Raxmonqulov H.R Fuqarolik huquqi va muammolari:Darslik, I-qism. – T., 2010.
- 7 Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va tadqiqotlar, 1(1).
- 8 Икромов, Х. О. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙВАТАНПАРВАРЛИК ҲАРАКАТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ИЖТИМОЙФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(9), 102-107.
- 9 Egamberdiyev, A. YOSHLAR FAOLIYATINING FALSAFIY JONLARI. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych , 91 (1), 2022-2026.

- 10 Abdumalikovich, E. A. (2018). Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning innovatsion usullari. Evropa fanlari sharhi , (9-10-1), 259-260.
- 11 Yusupova, S. va Norinova, D. (2023). YOSH AVLOD TARBIYASIDA “TA’LIM” FANINI O‘QITISH VA O‘QITISH TUSHUNCHASINING O‘RNI. Fan va innovatsiyalar , 2 (B6), 98-101.
- 12 Nizomtdinovna, Y. S. (2022). Farg‘ona vodiysidagi tarixiy demografik jarayonlar. Miasto Przyszłości , 24 , 546-548.
- 13 Egamberdiyev, A., & Poziljonov, J. (2023). JADID MARIFATPARVARLARINING TA'LIM-TARBIYANI ISLOH QILISHDAGI O'RNI. Talqin va katta , 1 (24).
- 14 Poziljonov, J. (2024). TURKISTON JADIDLARI IJTIMOIFYALSAFIY TA'LIMOTINING KELIB CHIQISH OMILLARI. Sharh va tadqiqotlar , 2 (1 (23)).
15. Qosimbek o‘g‘li, PJ (2023). JADIDCHILIKNING, JAMIYAT HUQUQIY O‘ZLIGINI SHAKILLANTIRISHGA YO‘NALTIRILGAN TARG‘IBOT MAQSAD MUDDAOSI. OBRAZOVANIE NAUCA I